

Діана Шемчук, студ.
e-mail: dianashemc@gmail.com
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ВИКОРИСТАННЯ МЕМУАРІВ Л. СТАРИЦЬКОЇ-ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ ПРИ ВИВЧЕННІ БІОГРАФІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Мемуаристика Л. Старицької-Черняхівської є важливим джерелом для вивчення біографії Лесі Українки на уроках української літератури. Особливості творчих стосунків Лесі Українки і Людмили Старицької-Черняхівської дають змогу учням аналізувати та досліджувати творчість і життєвий шлях Лесі Українки. Було використано такі методи: аналіз досвіду письменниці в реалізації мемуару "Хвилини життя Лесі Українки"; дослідження різних методів використання мемуару на уроках української літератури. Визначено, що одна з провідних художньо-ідейних стратегій автора у творі увиразнюється розмаїттям творчості Л. Старицької-Черняхівської в жанрі мемуаристики. Стверджується, що мемуаристика мисткині відіграла значну роль в популяризації Лесі Українки, зокрема при вивченні творчості письменниці в середній школі.

Ключові слова: культурний простір кінця XIX – початку XX століття, мемуаристика, образне мислення, маловідомі факти, дослідження, біографізм, психологізм.

Вступ

Культурний простір кінця XIX – початку XX сторіччя не можливо уявити без Людмили Старицької-Черняхівської – письменниці, активістки, громадської діячки, критикині. Вона була справжньою дочкою своїх батьків – Михайла Старицького та Софії (в дівоцтві Лисенко, сестри Миколи Віталійовича Лисенка). Середовище, в якому зростала Людмила Старицька було тим підґрунтям, яке сприяло для самоідентифікації та відповідних життєвих переконань жінки. Безстрашна у своїх рішеннях, впевнена у вчинках, активна в політичному та

громадському житті – Л. Старицька-Черняхівська зробила значний внесок у історію та культуру України.

Метою роботи є з'ясування особливостей використання мемуару "Хвилини життя Лесі Українки" Людмили Старицької-Черняхівської на уроках української літератури.

Огляд літератури. Творчість Людмили Старицької-Черняхівської цікавила багатьох вчених (В. Отчиченко [1, с. 102–105], О. Гураль [2, с. 746–751], Л. Могильного [3, с. 25–30] та ін.). У згаданих працях літературознавців висвітлюються життєвий шлях письменниці, її епістолярна спадщина, суспільно-політична позиція. Але проблема, пов'язана із залученням епістолярної спадщини при вивченні творчості Лесі Українки мало досліджена, тому метою нашої розвідки буде розгляд цієї проблеми. Людмила Старицька-Черняхівська зреалізовувала себе в різних жанрах літератури – поезії, прозі, драматургії і про це пишуть критики, проте недооціненою залишається мемуаристика авторки. Письменниці вдалося блискуче викласти спогади про своїх сучасників, але нині український читач, на жаль, майже не знайомий із цим літературним спадком мисткині.

Методи

Було проведено аналіз літературознавчих праць про Людмилу Старицьку-Черняхівську та їх подача разом із методичними матеріалами при підготовці й проведенні уроків пов'язаних з вивченням біографії Лесі Українки на уроках української літератури в основній школі, зокрема роль мемуару Людмили Старицької-Черняхівської "Хвилини життя Лесі Українки".

Результати

Вивчаючи життєвий і творчий шлях Лесі Українки шляхом аналізу мемуару Людмили Старицької-Черняхівської, учні мають змогу заглибитися в історичний і культурний контекст життя письменниці, дізнатися маловідомі факти та навчитися самостійно опрацьовувати інформацію.

Дискусія і висновки

Прийнято вважати, що мемуари – насамперед цінне історичне джерело, проте не варто применшувати їх значення для навчального та виховного процесу. Серед методичної літератури можемо виділити роботу О. Галича "Мемуари на уроках української літератури" [4, с. 4–7], в якій автор стверджує, що

мемуаристика – джерело матеріалів, звідки можна почерпнути цікаві й унікальні відомості про письменників.

Обидві письменниці з дитинства були знайомі з українською культурою та літературою, українськими звичаями і традиціями. Сім'ї товаришували, тому Людмила та Леся проводили багато часу разом. З плином років жінки продовжували підтримувати контакт, а після смерті Лариси Косач Людмила Старицька-Черняхівська напише мемуар "Хвилини життя Лесі Українки" [5, с. 741–763] – працю, в якій висвітлить свої спогади про поетесу. Твір містить багато цікавих і маловідомих фактів з життя обох митців, а головне – Людмила Старицька-Черняхівська відтворює і цікаво викладає яскраві описи, використовуючи відповідну лексику, що допоможе школярам краще зрозуміти, усвідомити та співпережити описані події, пов'язані з життям обох мисткинь.

Яскраво ілюструє це уривок: "Я не пишу біографії Лесі – я пишу на могилі. Хочу тільки показати ту основу буденного життя нашого поета, на якій ткали чудові шати серце і талан" [5, с. 741].

Першим кроком для успішного вивчення творчого доробку автора є ознайомлення з його біографічними відомостями. Якщо учні зможуть зрозуміти, в якому історичному та культурному контексті жив письменник, які життєві події впливали на його світогляд, тільки в такому випадку школярам вдасться всебічно розглянути та глибоко осягнути твір. Для ефективного використання мемуару як засобу навчання на уроці української літератури під час вивчення життєвого шляху Лесі Українки, вчителю важливо провести підготовчу роботу:

I. Підібрати уривки з мемуару, які будуть найбільш інформативними для учнів і відповідатимуть їхнім віковим особливостям.

II. Ознайомити учнів з біографією авторки мемуару (Людмили Старицької-Черняхівської).

III. Застосувати інтерактивні технології на уроці для активізації уваги учнів і залучення їх до роботи в команді.

IV. Використати міжпредметні зв'язки для розвитку критичного мислення й аналітичних навичок школярів.

Аналіз мемуару "Хвилини життя Лесі Українки" дає можливість виділити окремі пункти, розглядаючи які, учні зможуть проаналізувати життєвий шлях Лесі Українки: дитинство, хвороба письменниці, подорожі та творчість у різні періоди. З метою мотивації школярів вчитель може створити "цифровий інструмент" для навчання, наприклад сайт з усіма матеріалами для роботи над темою, де буде розміщено: біографію Людмили Старицької-Черняхівської, доступ до тексту мемуару, відібрані матеріали, а також завдання.

На першому етапі роботи учні за допомогою текстових та відеоматеріалів мають ознайомитися із постаттю Людмили Старицької-Черняхівської, після чого перейти до прочитання та аналізу мемуару. Часто самостійний аналіз викликає труднощі в учнів, тому вчителю варто підібрати певні уривки з мемуару – своєрідні "теми-опори" для аналізу життя та творчості Лесі Українки.

1. Дитинство.

Людмила Старицька-Черняхівська розповідає, що родини Косачів і Старицьких часто бачилися і діти мали змогу контактувати. Хоча ментально сім'ї були дуже схожі, але кожен мав своє бачення на ті чи інші події, певну свою точку зору. На противагу Лесі, що навчалася вдома, діти Старицьких ходили до гімназії, а це неабияк впливало і на зовнішній вигляд, і на мову. Все це Людмилі Старицькій-Черняхівській вдалося описати, також особливу увагу письменниця приділила зовнішності та характеру Лесі Українки. Використовуючи уривки з мемуару, наприклад: "Вже й тоді Леся мала хоробливий вигляд, була тиха, соромлива і серед гуртка "безшабашних" [5, с. 742], учні мають змогу проаналізувати подані пункти, а для кращої систематизації інформації можуть створити ментальні мапи – асоціативні схеми, які допоможуть структурувати отримані відомості. Створювати такі "карти" школярі мають змогу як у письмовій форм, так і в електронному вигляді, наприклад, за допомогою платформи Mind Meister.

2. Хвороба.

Про "перше дитяче горе", першу перешкоду в житті одинадцятирічної Лесі Людмила Старицька-Черняхівська говорить з особливою турботою, співчуттям і водночас повагою. Згадує вона й про те, як Леся Українка запевняла всіх, що з нею все гаразд, вона продовжувала писати твори. Так, світ побачив її вірш "Талого снігу платочки сивенькі...". Твір, який образами-символами передає увесь настрій та переживання Лесі Українки. Цікавим завданням для школярів буде аналіз цього вірша в такий спосіб:

- прочитання вірша;
- виписування слів, які асоціюються з певним кольором;
- відповідь на запитання: "Яка кольорова палітра вийшла? Як вона відображає внутрішній світ Лесі Українки під час хвороби?".

3. Творчість

Значення мемуару Людмили Старицької-Черняхівської – безціне. Адже її описи та розповіді побудовані на особистому досвіді та враженнях від розмов з Лесею. Жінки працювали на творчій ниві, мали спільний досвід коректорської роботи. У мемуарі згадується "Літературне бюро", яке було створене для редагування "Дзвінка", а також цікаві матеріали, які здебільшого подавала Леся Українка для дитячої аудиторії. Життя творчих людей завжди пов'язане з мистецтвом, тому навіть в дитинстві, коли сім'ї Косачів і Старицьких збиралися разом, обов'язковим був "конкурс", головним завданням якого було написання оповідання на обрану тему, а темою могло стати будь-яке слово. Справжньою пригородою для учнів стане можливість заглибитися в життя Лесі Українки, спробувати "пограти" в творчі літературні ігри, в які у свій час "грали" письменниці.

4. Подорожі

Людмила Старицька-Черняхівська згадує про спричинені хворобою регулярні мандрівки Лесі Українки. Лікарі радили письменниці лікуватися в різних країнах, часто за межами рідного краю, здебільшого на півдні. Такі поїздки не подобалися Лесі, адже душею вона завжди була вдома, на рідній землі. Про

довірливі стосунки між Людмилою та Лесею свідчать рядки з листа, в яких Леся Українка звертається за матеріальною допомогою до Людмили Старицької-Черняхівської, адже лікування було дорогим. Людмила згадує, що Леся не хотіла, щоб до неї ставилися з жалем, тому навіть у найважчі часи, під час таких подорожей, підпрацьовувала репетитором, аби забезпечувати себе.

Леся Українка відвідала багато країн, про це згадує в мемуарі Людмила Старицька-Черняхівська. Проаналізувавши уривки про подорожі, учні можуть позначити на карті місця, де побувала письменниця.

Підсумовуючи, слід зазначити, мемуаристика Людмили Старицької з погляду методики навчання української літератури потребує подальшого дослідження. Мемуар "Хвилини життя Лесі Українки" розкриває соціальний і політичний контекст, в якому жила письменниця. До того ж, дає змогу розглянути родинні та дружні стосунки між сім'ями Косачів і Старицьких, питання освіти та особистого розвитку. Аналізуючи мемуар, учні розширяють своє розуміння творчості Лесі Українки, а також Людмили Старицької-Черняхівської.

Під час з'ясування особливостей використання мемуаристики на уроках української літератури нами було створено навчальний сайт, який доступний за посиланням <https://litl21.my.canva.site/lst>.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Отчиченко В. Людмила Старицька-Черняхівська: Штрихи до біографії. 2014. С. 102–105.
2. Листи Людмили Старицької до батьків (1880-ті початок 1890-х років). *Український археографічний*. Вип. 21/22. Т. 24/25. К., 2018. 988 с.
3. Могильний Л. Суспільно-політична позиція Людмили Старицької-Черняхівської. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2017. Вип. 4 (135). С. 25–30.
4. Галич О. А. Мемуари на уроках української літератури в школі / О. А. Галич. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2005. Т. 1. С. 4–7.
5. Старицька-Черняхівська Л. М. Драматичні твори. Проза. Поезія. Мемуари. Вступ, стаття, упорядкув. та приміт. Ю. М. Хорунжого. К.: Наук, думка, 2000. 848 с.

REFERENCES

1. Otchychenko V. Liudmyla Starytska-Cherniakhivska: Shtrykhy do biohrafii. 2014. S. 102–105.
2. Lysty Liudmyly Starytskoi do batkiv (1880-ti pochatok 1890-kh rokiv). *Ukrainskyi arkhoeohrafichnyi*. Vyp. 21/22. T. 24/25. K., 2018. 988 s.
3. Mohylnyi L. Suspilno-politychna pozytsiia Liudmyly Starytskoi-Cherniakhivskoi. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istoriiia*. 2017. Vyp. 4 (135). S. 25–30.
4. Halych O. A. Memuary na urokakh ukrainskoi literatury v shkoli / O. A. Halych. *Ukrainska literatura v zahalnoosvitnii shkoli*. 2005. T. 1. S. 4–7.
5. Starytska-Cherniakhivska L.M. Dramatychni tvory. Proza. Poeziia. Memuary. Vstup, stattia, uporiadkuv. ta prymit. Yu.M. Khorunzhoho. K.: Nauk, dumka, 2000. 848 s.

Стаття надійшла до редколегії 27.11.23

Diana Shemchuk, Student

e-mail: dianashenc@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE USE OF MEMOIRS OF L. STARYTSKA-CHERNIAHIVSKA FOR STUDYING THE BIOGRAPHY OF LESIA UKRAINKA IN THE LESSONS OF UKRAINIAN LITERATURE

The article analyzes the memoir by Liudmyla Starytska-Cherniakhivska and its significance in the study of the biography of Lesia Ukrainka in the lessons of Ukrainian literature. Consideration of the peculiarities of the creative relationship between Lesia Ukrainka and Liudmila Starytska-Cherniakhivska.

It is claimed that memoirs can popularize the character of Lesia Ukrainka. The presented article emphasizes the importance of the figure of Liudmyla Starytska-Cherniakhivska for Ukrainian literature.

Keywords: *culture of the late 19th and early 20th centuries, memoir, imaginative thinking, rare facts, research, biography, psychologism.*